

21. Fürdő-élet Gyertyánliget (1910). Közérdek, 34, 4.
22. Hársfalvai fürdő ... (1890). Kárpátalja, 19, 4.
23. Hársfalvai fürdő élet (1902). Nyirvidék, 25, 4.
24. Jellinek, J. (1939). A magyar természetjárás története. Budapest.
25. Lehoczky, T. (1881). Bereg vármegye monográfiája (I általános rész.). Ungvárott.
26. Magyarország ásványvizeinek ... (1890). Kárpátalja, 44, 3.
27. Máramaros megye egyetemes leírása: a magyar orvosok és természetvizsgálók... XIX-dik nagygyűlésének alkalmából (1876). Szerk. I. Szilágyi. Budapest.
28. Női fürdőorvos (1903). Szatmár-Németi, 23, 3.
29. Orvosi tár. A Budapesti királyi orvosegylet közös munkálatával (1846). Szerkesztik és kiadják: P. Bugát, F. Flór. Pesten.
30. Siegmeth, K. (1901). Képek a Felső-Tisza vidékéről. Turisták Lapja, XIII, 150–156.
31. Szinyák fürdő (1893). Nyirvidék, 21, 6.
32. Török, J. (1859). A két magyar haza első rangú gyógyvizei és fürdőintézetei. Debreczen: A városi könyvnyomda.
33. Tűz (1913). Heti szemle, 35, 5.
34. Vasuti Menetrend (1890). Kárpátalja, 46, 4.
35. Visk-Várhedy fürdő (1907). Nyirvidék, 32, 8.

УДК 94(477) «1918»

ПРОБЛЕМИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ М. ВІННИЦІ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО (КВІТЕНЬ–ГРУДЕНЬ 1918 Р.)

Безуглий Андрій, Герасимов Тимофій

На основі неопублікованих архівних документів та матеріалів місцевої періодичної преси 1918 р. розглянуто основні проблеми житлово-комунальної сфери м. Вінниці у часи існування Української Держави П. Скоропадського. Зазначено, що в досліджуваній період забезпечення функціонування міських комунальних служб місцевій владі доводилося здійснювати в умовах глибокої економічної кризи та притоку до міста великої кількості біженців і переселенців. Автори підкреслили, що в 1918 р. з огляду на епідемічну небезпеку актуалізувалася проблема забезпечення міста водою. Потужність вінницького водогону не могла достатньою мірою задовольнити потреби як мешканців міста, так і місцевих установ.

Встановлено, що санітарне становище Вінниці залишилося незадовільним через економічний та психологічний чинники. Владі вдалося тимчасово покращити ситуацію завдяки жорстким адміністративним заходам. Охарактеризовано проблему з опаленням приміщень у місті, яка полягала в складнощах з придбанням необхідної кількості дров внаслідок їхнього дефіциту, зокрема, через масові зловживання на дров'яному ринку. Вказано на важке становище міської електростанції, яке призвело до встановлення муніципалітетом обмежень у використанні електроенергії. Одним із наслідків цього стало скорочення трамвайного руху та переповнення пасажирами трамвайних вагонів. Наголошується на низькій якості дорожнього покриття в місті.

Ключові слова: житлово-комунальна сфера, Вінниця, Гетьманат, санітарія, водопостачання, опалення, освітлення, трамвайі.

На сьогодні міська історія є одним із перспективних напрямів історичної науки. Урбаністи небезпідставно стверджують, що місто – це не лише упорядкована система розселення і виробничий комплекс, а й особливий спосіб життя зі специфічними засобами підтримання та відтворення притаманних йому цінностей і стереотипів, традицій поведінки [2, 15]. За Гетьманату П. Скоропадського Вінниця, розташована між найбільшими тогочасними українськими містами Києвом та Одесою, збільшила свій соціально-економічний та політичний вплив у Подільській губернії за рахунок розміщення в ній австро-угорського гарнізону та губернських установ, евакуйованих кількома роками раніше з Кам'янця-Подільського. Проте її життєзабезпечення здійснювалося в умовах глибокої економічної кризи, що розпочалася ще в 1915 р., ставши, власне кажучи, однією з причин краху Російської імперії і революційних подій 1917 р., на хвилі яких і відродилася українська державність. Розладнання транспортної мережі як надважливого елемента економічної системи поставило житлово-комунальну сферу міста в надзвичайно складне становище.

В радянській та сучасній українській історіографії порушена авторами проблема не була предметом спеціального дослідження. Оскільки в наукових студіях радянських істориків доба Гетьманату розглядалася в контексті контрреволюційної боротьби українських поміщиків і австро-німецьких військ проти робітничого класу, становище житлово-комунальної сфери Вінниці залишилося поза увагою [20, 5]. У написаній сучасними вінницькими істориками колективній праці «Вінниця: історичний нарис» [4] період Гетьманату висвітлено в розділі, присвяченому добі національно-демократичної революції. Зображення історії Вінниці з квітня по грудень 1918 р. подається із акцентуванням уваги на антидемократичних заходах гетьманського режиму та досягненнях в культурно-освітній сфері.

Натомість проблемам соціально-побутового характеру автори «Нарису» відвели набагато менше місця, ніж у попередньому «пореформеному періоді»: згадано лише окремі епізоди продовольчого питання та функціонування міської медицини за правління П. Скоропадського. Деякі питання вінницької житлово-комунальної сфери висвітлено в роботах О. Вітюка [6] і Т. Герасимова [7, 8, 9].

У цій праці термін «житлово-комунальна сфера» вжито в сучасному розумінні – сам він виник у СРСР. У 1918 р. ця сфера включала в себе водопостачання, санітарію, опалення, освітлення, громадський транспорт та міські дороги. Відтак метою дослідження є характеристика діяльності міських господарських служб, підприємств, що надавали відповідні послуги та висвітлення окремих продовольчих проблем. Окрім того, наша стаття дає змогу ознайомитися із повсякденним життям вінничан. Задля досягнення поставленої мети нами використано матеріали з тогочасної міської газетної періодики та Державного архіву Вінницької області.

За кризової ситуації в економіці, що не останньою чергою зумовлювалася Першою світовою війною, яка тоді все ще тривала, фінансові потуги українських муніципалітетів не дозволяли робити якихось суттєвих покращень у міському господарстві. Більш того, будь-які проекти щодо модернізації благоустрою міста в історичній перспективі заздалегідь виглядали приреченими на невдачі. Наприклад, у червні 1918 р. вінницький підприємець Г. Ярошинський запропонував міській управі розширити за рахунок приватного капіталу в місті трамвайний рух, покращити якість електричного освітлення та водогону, влаштувати каналізацію тощо. Пропонувалося вкласти в цю справу понад 5 млн крб й закінчити роботи впродовж наступних 5 років [21, 1]. Варто зазначити, що необхідність подібних проектів актуалізувалася через швидке зростання кількості міського населення, яке за Гетьманату відбувалося не лише внаслідок воєнного чинника (рух біженців та виселенців з прифронтових територій), а й неспокою на селі, де гетьманська владна вертикаль фактично не діяла, і тому для багатьох місто слугувало надійним прихистком. У 1913–1918 рр. чисельність населення Вінниці збільшилася з 49 до понад 60 тис. осіб [10, 2].

Насамперед перенаселене місто потребувало багато якісної води. У 1918 р. кількість лінійних сажнів водогінної мережі Вінниці, загальна площа якої тоді становила близько 48 км², складала 15 км [12, арк. 464] – і, звичайно, навіть незброєним оком видно, що вона покривала далеко не всю територію міста. Це підтверджувалося також тим, що серед 18 нижчих шкіл міста тільки 6 користувалися водою з міського водогону [15, арк. 70]. Усього ж мережа подавала 50 тис. відер води на добу [12, арк. 464]. У серпні Вінницька міська управа вдвічі підвищила тарифи для населення за користування послугами водогону – з 1 до 2 крб за 100 відер [14, арк. 563в].

З огляду на складну епідемічну ситуацію (у 1918 р. у Подільську губернію проникли епідемії холери та тифу), підтримання належної чистоти міських вулиць, приміщень, продуктів харчування, а також гігієни серед городян мало величезне значення. Про незадовільний стан санітарії міської інфраструктури у Вінниці за Гетьманату П. Скоропадського свідчили слова тогочасного керівника вінницької міської державної варту С. Мончинського: «З багатьох подвір'їв течуть на вулицю помії із загнилими кухонними недоїмками, сморід несеться із переповнених складів сміття та помийних ям. У кухнях і навіть залах ресторанів, кухмістерських, різних їдалень і чайних – брудно, готелі і постоялі двори переважно не мають ні самоварів, ні кубів для кропу, номери утримуються брудно і меблі в них поламані» [17, 2]. Не викликає сумніву, що такий санітарний нігілізм міщан, окрім, звісно, матеріального чинника, був спричинений зниженням їхньої правової культури. На підтвердження того член Вінницької міської управи М. Омельченко в липні 1918 р. зазначив: «Обиватель, не відчуваючи твердої влади, призабув про ті усі обов'язкові постанови, які були видані містом ще до перевероту і які досі не були скасовані» [27, 1].

У липні 1918 р. влада провела санітарний огляд Вінниці. Його перебіг висвітлювала місцева газета «Слово Подолі», на сторінках якої публікувалися приклади антисанітарії, іноді під іронічними заголовками на кшталт «Городские достопримечательности» [10, 2]. В одному з них, приміром, зазначалося, що в самому серці міста – тротуаром Миколаївського проспекту та вздовж готелю «Савой» текла брудна вода [11, 1], а на вул. Некрасівській була засипана сміттям велика вибоїна [1, 1]. Для психологічного впливу на місцевих мешканців у пресі публікувалися імена та прізвища осіб, внесених до протоколів за антисанітарне утримання дворів. Тільки в одному номері за 23 липня вінницької «Слово Подолі» у переліку було 14 осіб [32, 1]. Але навіть такі методи залякування були малоєфективними, оскільки протоколи занадто довго затримувалися в осіб, які завідували накладанням штрафу, який до того ж був мізерним. Мешканці відверто заявляли, що їм вигідніше заплатити штраф у розмірі 10–20 крб, ніж наймати підводу або асенаційну бочку за 30–40 крб, оскільки однієї бочки було явно недостатньо [18, 1].

Зважаючи на крайню обмеженість власних перевізних ресурсів, вінницька влада розпочала перемовини з австро-угорським санітарним управлінням щодо надання підвід для вивозу нечистот і сміття з найбрудніших частин Вінниці [28, 1]. У серпні допомога була одержана, хоча міська дума заплатила за послугу союзникам 25 тис. крб. Генеральне прибирання здійснювали під безпосереднім наглядом міського санітарного лікаря Є. Сальникова [24, 1]. Відповідно до постанови подільського губернського старости від 3 серпня 1918 р. місцева влада посилила адміністративне покарання санітарних правопорушників. Відтоді брали до уваги

вартість робіт з очистки подвір'їв, ям тощо і дохідність будинків та підприємств власників, а потім з «надбавкою» накладали грошовий штраф від 200 до 500 крб. Неспроможних заплатити ув'язнювали на 3 місяці. За твердженням місцевої преси, результати не забарилися: місто почало ставати чистішим [31, 2].

Іншого характеру набувала проблема з опаленням, яка в Українській Державі стала невід'ємною складовою продовольчих проблем міст, оскільки основним опалювальним матеріалом слугували дрова. Заготівля в місті дров до зими 1918–1919 рр. розпочалася ще в період існування Української Центральної Ради. Тоді міській управі вдалося запастися лише 30 тис. пудами дров, чого явно не могло вистачити навіть за мінімальних потреб міста. Тому перед вінницьким муніципалітетом у наступні місяці постало завдання пошуку нових можливостей для продовження заготівельної кампанії. Зауважимо, що внаслідок монополізації кількома великими гравцями на дров'яному ринку, котрі скупили усі навколишні ліси і штучно піднімали ціни на лісову продукцію, місто змушене було купувати значну кількість дров в інших повітах дрібними партіями [29, 2]. Це підтверджується даними про закупівлю міською управою лісових матеріалів восени 1918 р., коли місто одержувало дрова з двох джерел. Так, якщо Вінниця купувала дрова з Літинського повіту за «помірною ціною» для міських установ, які, щоправда, надходили дуже повільно, для потреб населення за доставку партії з П'ятничанського лісу до центру міста міська управа платила по 220 крб за куб. сажень, до Садків – 260 крб, до Замостя – 300 крб [19, 2]. І це при тому, що в липні дрова коштували по 160 крб [29, 2].

Тоді ж загострилося так зване «електричне питання». З одного боку, проблема полягала в необхідності балансування між встановленими тарифами для абонентів, які, звісно, мали бути прийнятними для широкого загалу, а з іншого – в підтримці електростанції в робочому стані. Влітку 1918 р. собівартість однієї кВт/год, з урахуванням вартості нафти, складала 2 крб 45 коп. [15, арк. 52–52 зв], що значно перевищувало абонентську плату – 1 крб. Різницю цін мало компенсувати міське самоврядування. Вже у липні Вінницька міська електростанція була настільки перевантаженою і зношеною, що існувала реальна небезпека залишення міста без світла. Тому влада постійно вимагала від населення економії енергії, тобто «по можливості користуватися однією лампочкою там, де горіли кілька» [23, 1]. У серпні вона ще більше обмежила понаднормове користування електроенергією та підвищила таксу для абонентів електростанції в середньому до 3 крб за кВт/год [15, арк. 52–52 зв]. Оскільки восени 1918 р. значне скорочення постачання нафти зумовило різке погіршення роботи електростанції, на початку жовтня за розпорядженням Вінницької міської управи струм у місті подавали лише до квартир, в яких користувалися тільки однією лампочкою. Заклади усіх типів узагалі не освітлювали [35, 1].

Повністю залежав від якості подачі електричної енергії трамвайний рух. Для економії електроенергії в серпні 1918 р. міська влада скоротила час його руху до 18.30 год., пояснюючи це необхідністю використання електричних машин після вказаного часу для освітлення міста [34, 1]. Окрім того, через обмежене фінансування міського трамвайного парку відчувався брак вагонів. Тоді у Вінниці досить часто можна було спостерігати, як пасажери висіли на ручках і сходах трамвайної платформи [26, 1]. Одночасно із серпневим підвищенням тарифу на електроенергію було введено нову плату за проїзд у трамваї: одна ділянка – 30 коп., дві ділянки – 50 коп., учнівський – 5 і 10 коп. відповідно, а по вул. Вознесенській – 20 коп. [22, 2]. У середині серпня з учнівськими квитками їздили слухачі учительських курсів [25, 2].

У період Гетьманату довжина замощених вулиць у Вінниці складала близько 37 % від загальної кількості [12, арк. 464 зв]. Незважаючи на те, що державна варта регулярно збирала в місті з домовласників мостовий збір, мостові не ремонтувалися. В багатьох ділянках вони були у такому стані, що створювали небезпеку для городян навіть удень. В липні вінницька варта в ультимативній формі запропонувала домовласникам 3-ої частини міста в триденний термін відремонтувати тротуари. У разі невиконання вона погрожувала здійснити примусовий ремонт за їхній рахунок [30, 2]. Однак це були тільки поодинокі заходи примусу місцевої влади, адже в більшості випадків ремонтами ніхто не займався [3, 2]. Не в кращому стані перебували і вінницькі мости. Зокрема, настил пішохідної частини місцевого залізничного мосту був настільки несправним, що його прогнилі бруси викришилися, утворивши значні щілини. За поганого освітлення в нічний час це створювало велику загрозу для пішоходів [16, 1].

Отже, у період існування Гетьманату житлово-комунальна сфера Вінниці пережила скрутні часи. Економічна криза в Українській Державі негативно позначилася на вартості та доступності необхідних для життєзабезпечення перенаселеного міста матеріалів й устаткування. Місцева влада, з огляду на свої невеликі фінансові можливості, вжила низку заходів щодо підтримання вінницької житлово-комунальної сфери бодай на мінімальному рівні. Оскільки зазвичай вони були непопулярними, це, своєю чергою, не могло не призвести до зростання в суспільній свідомості антигетьманських настроїв.

Порушена авторами проблема лише частково висвітлює життя Вінниці доби Гетьманату П. Скоропадського. На сьогодні досі залишаються малодослідженими забезпечення міста продовольством, особливості взаємостосунків між міським самоврядуванням та австро-угорською військовою адміністрацією, зміни, що відбулися в масовій свідомості вінничан упродовж 1918 р. Отримані результати не лише збагатять наші знання з історії Вінниці, а й допоможуть краще осмислити

один із найяскравіших епізодів нашого минулого – період Українських визвольних змагань 1917–1921 рр.

Abstract

On the base of unpublished archives documents and materials of local periodical press in 1918 the main problems of housing and communal sphere in the town of Vinnytsia in the time of Ukrainian State of P. Skoropadskiy are examined. The security of town communal services functioning of local power was realized in the conditions of deep economical crisis and the inflow of a great quantity of refugees and migrants. The authors emphasized that in 1918 the problem of town provision with water lived up in connection with epidemic danger. The power of Vinnytsia water-pipe couldn't sufficiently satisfy the needs of town inhabitants as well as local establishments. The sanitary state of Vinnytsia is determined to be unsatisfactory because of economical and psychological factors. The power managed to improve temporarily the situation thanks to strict administrative measures. The problem of apartments heating in towns connected with complications in acquisition of necessary quantity of firewood because of their deficit caused by mass abuse at the firewood market is described. The hard state of town electrical station, which caused electrical power use limitation, established by the municipality, is elucidated. One of its consequences became the tram movement shortening and tram carriages overcrowding. The attention is payed to the poor quality of road surfacing in the town.

Key words: *housing and communal sphere, Vinnytsia, Hetmanate, sanitation, water-supply, heating, lighting, tram.*

Аннотация

На основе неопубликованных архивных документов и материалов местной периодической печати 1918 рассмотрены основные проблемы жилищно-коммунальной сферы в г. Виннице во времена существования Украинской Державы П. Скоропадского. Отмечено, что в исследуемый период обеспечение функционирования городских коммунальных служб местной власти приходилось осуществлять в условиях глубокого экономического кризиса и притока в город большого количества беженцев и переселенцев. Авторы подчеркнули, что в 1918 г. в связи с эпидемической опасностью актуализировалась проблема обеспечения города водой. Мощность винницкого водопровода не могла в достаточной степени удовлетворить потребности как жителей города, так и местных учреждений. Установлено, что санитарное положение Винницы оставалось неудовлетворительным из-за экономического и психологического факторов. Властям удалось

временно улучшить ситуацию благодаря жёстким административным мерам. Охарактеризовано проблему с отоплением помещений в городе, которая заключалась в сложностях с приобретением необходимого количества дров вследствие их дефицита, в частности, из-за массовых злоупотреблений на дровяном рынке. Указано на тяжелое положение городской электростанции, которое привело к установлению муниципалитетом ограничений в использовании электроэнергии. Одним из последствий этого стало сокращение трамвайного движения и переполнения пассажирами трамвайных вагонов. Обращено внимание на низкое качество дорожного покрытия в городе.

Ключевые слова: *жилищно-коммунальная сфера, Винница, Гетманат, санитария, водоснабжение, отопление, освещение, трамвай.*

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антисанитарное состояние // Слово Подоліи. – 1918. – 30 августа. – С. 1.
2. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення / Ярослава Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 306 с.
3. Винницькие тротуары и мостовые // Слово Подоліи. – 1918. – 14 июля. – С. 2.
4. Вінниця: Історичний нарис / [Гол. ред. Подолинний А. М. та ін.]. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 304 с.
5. Вінниця: історичний нарис. – Вінниця: кн.-газ. вид-во., 1964 р. – 354 с.
6. Вітюк О. Міське самоврядування на Поділлі в добу Української революції 1917–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. О. Вітюк. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 20 с.
7. Герасимов Т. Ю. Проблеми міського громадського транспорту Поділля за Гетьманату Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) / Т. Ю. Герасимов // Роль краєзнавства у соціально-економічному і культурному розвитку регіону: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. 10–12 жовт. 2012 р. – Вінниця, 2013. – С. 65–67.
8. Герасимов Т. Ю., Романюк І. М. Санітарне становище м. Вінниці за гетьманування Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) / Т. Ю. Герасимов // Гілея: науковий вісник. – Вип. 56 (№ 1). – К., 2012. – С. 42–45.
9. Герасимов Т. Ю. Споживання електроенергії містами Подільської губернії за доби гетьманату П. Скоропадського / Т. Ю. Герасимов // Інтелігенція і влада: громадсько-політ. наук. збір. – Вип. 23. – Одеса, 2011. – С. 64–70.
10. Городские достопримечательности // Слово Подоліи. – 1918. – 24 июля. – С. 2.

11. Грязевые источники гостиницы «Савой» // Слово Подоліи. – 1918. – 9 июля. – С. 1.
12. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). Ф. Д-230. – Оп. 1. – Спр. 1508.
13. ДАВіО. Ф. Д-230. – Оп. 1. – Спр. 1877.
14. ДАВіО. Ф. Д-230. – Оп. 1. – Спр. 1900.
15. ДАВіО. Ф. Д-230. – Оп. 3. – Оп. 73.
16. Достопримечательности г. Винницы // Слово Подоліи. – 1918. – 19 июля. – С. 1.
17. Заботы о санитарии // Слово Подоліи. – 1918. – 11 июля. – С. 2.
18. Заседание Винницкой городской думы. 25 июля // Слово Подоліи. – 1918. – 28 июля. – С. 1.
19. Информация по вопросу продовольствия населению г. Винницы // Слово Подоліи. – 1918. – 24 октября. – С. 2.
20. Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область / гол. редкол. П. Т. Тронько. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972. – 777 с.
21. К благоустройству города // Слово Подоліи. – 1918. – 4 июля. – С. 1.
22. К введению новой платы за проезд в трамвае // Слово Подоліи. – 1918. – 11 августа. – С. 2.
23. К вопросу об устройстве водопровода, канализации и трамвая // Подольский край. – 1918. – 12 мая. – С. 2.
24. К очистке города // Слово Подоліи. – 1918. – 9 августа. – С. 1.
25. Льгота слушателям курсов // Слово Подоліи. – 1918. – 16 августа. – С. 2.
26. Наш трамвай // Слово Подоліи. – 1918. – 4 августа. – С. 1.
27. О санитарном состоянии г. Винницы // Слово Подоліи. – 1918. – 30 июля. – С. 1.
28. Оздоровление города // Слово Подоліи. – 1918. – 30 июля. – С. 1.
29. Положение продовольственного дела в г. Виннице: Информация Думы членом управы Сведерским // Слово Подоліи. – 1918. – 6 октября. – С. 2.
30. Починка тротуаров // Слово Подоліи. – 1918. – 11 июля. – С. 2.
31. Прежде и теперь // Слово Подоліи. – 1918. – 15 сентября. – С. 2.
32. Протоколы за антисанитарное состояние дворов // Слово Подоліи. – 1918. – 23 июля. – С. 1.
33. Сведения о населении // Слово Подоліи. – 1918. – 27 сентября. – С. 2.
34. Сокращение времени движения электрического трамвая // Слово Подоліи. – 1918. – 4 сентября. – С. 1.
35. Сокращение работы электрической станции // Слово Подоліи. – 1918. – 9 октября. – С. 1.

References

1. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Antisanitarnoe sostoyanie – Unsanitary condition, 30 August, p.1.
2. Vermenych, Ya. (2011) *Istorychna urbanistyka v Ukraini: teoriia mistoznavstva i metodyka litochyslennia [The historical urbanistics in Ukraine: the theory of city studies and the methodology of chronology]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
3. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Vinnitskie trotuary i mostovyye – Vinnytsia sidewalks and roadways, 14 July, p. 2.
4. Vinnytsia: *Istorychnyi narys* (2007) [*Vinnytsya: a historical essay*]. Vinnytsia: Knyha-Veha.
5. Vinnytsia: *istorychnyi narys* (1964) [*Vinnytsya: a historical essay*]. Vinnytsia.: kn.-haz. vyd-vo.
6. Vitiuk, O. (2014). *Miske samovriaduvannia na Podilli v dobu Ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 rr. [Town self-government in Podillia in the period of Ukrainian Revolution 1917–1920]*. (Abstract of PhD thesis), Kamianets-Podilskyi.
7. Gerasymov, T. Yu. (2013). *Problemy miskoho hromadskoho transportu Podillia za Hetmanatu Pavla Skoropadskoho (kviten–hruden 1918 r.) [Problems of urban public transport of Podillya during the Hetmanate of Pavlo Skoropadsky (April-December 1918)]*. Rol kraieznavstva u sotsialno-ekonomichnomu i kulturnomu rozvytku rehionu: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 10–12 zhovt. 2012 r., Vinnytsia, 65–67.
8. Gerasymov, T. Yu., Romaniuk I. M. (2012). *Sanitarne stanovyshe m. Vinnytsi za hetmanuvannia Pavla Skoropadskoho (kviten–hruden 1918 r.) [Sanitation Situation of Vinnytsia in the Times of the Rule of Hetman Pavlo Skoropadsky (April-December 1918)]*. Hileia: naukovyi visnyk. Vypusk, 56 (№ 1), 42–45.
9. Gerasymov, T. Yu. (2011). *Spozhyvannia elektroenerhii mistamy Podilskoi hubernii za doby hetmanatu P. Skoropadskoho [Electricity consumption in the cities of Podolsk province during the reign of Hetman Pavlo Skoropadskyi p.]*. *Intelihentsiia i vlada: hromadsko-polit. nauk. zbir*, 23, 64–70.
10. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Gorodskie dostoprimechatelnosti – Town sights, 24 July, p. 2.
11. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Gryazevyie istochniki gostinitsyi «Savoy» – Mud sources of the “Savoy” hotel, 9 July, p. 1.
12. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti (dali – DAViO). F. D-230. – Op. 1. – Spr. 1508.
13. DAViO. F. D-230. – Op. 1. – Spr. 1877.
14. DAViO. F. D-230. – Op. 1. – Spr. 1900.
15. DAViO. F. D-230. – Op. 3. – Spr. 73.

16. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Dostoprimechatelnosti g. Vinnitsyi – Sights of Vinnytsia, 19 July, p. 1.
17. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Zaboty o sanitarii – Sanitation concerns, 11 July, p. 2.
18. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Zasedanie Vinnitskoy gorodskoy dumyi. 25 iyulya – Session of the Vinnytsia City Council. July 25th, 28 July, p. 1.
19. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Informatsiya po voprosu prodovolstviya naseleniyu g. Vinnitsyi – Information about food for the population of Vinnytsia, 24 October, p. 2.
20. *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR: Vinnitska oblast* (1972) [*The history of the cities and villages of the Ukrainian SSR: Vinnitsa region*]. Kyiv: Holovna redaktsiia URE AN URSR.
21. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) K blagoustroystvu goroda – Improvement of the town, 4 July, p. 1
22. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) K vvedeniyu novoy platyi za proezd v tramvae – The introduction of a new fare in the tram, 11 August, p. 2.
23. *Podolskiy kray – The Podillia region* (1918) K voprosu ob ustroystve vodoprovoda, kanalizatsii i tramvaya – The installation of water, sewerage and tram, 12 May, p. 2.
24. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) K ochistke goroda – Cleaning the town, 9 August, p. 1.
25. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Lgota slushatelyam kursov – Benefit for course participants, 16 August, p. 2.
26. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Nash tramvai – Our tram. 4 August, p. 1.
27. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) O sanitarnom sostoyanii g. Vinnitsyi – About the sanitary condition of Vinnytsia, 30 July, p. 1.
28. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Ozdorovlenie goroda – Improvement of the town, 30 July, p. 1.
29. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Polozhenie prodovolstvennogo dela v g. Vinnits: Informatsiya Dumyi chlenom upravly Svederskim – The situation of the food business in Vinnitsa: Information for the Duma by the member of the board of Svedersky, 6 October, p. 2.
30. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Pochinka trotuarov – Repair of sidewalks, 11 July, p. 2.
31. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Prezhde i teper – Aforetime and now, 15 October, p. 2.
32. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Protokoly za antisanitarnoe sostoyanie dvorov – Protocols of unsanitary state of households, 23 July, p. 1.

33. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Svedeniya o naselenii – Information about the population, 27 September, p. 2.

34. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Sokraschenie vremeni dvizheniya elektricheskogo tramvaya – Time reduction of the electric tram, 4 September, p. 1.

35. *Slovo Podolli – The word of Podillia* (1918) Sokraschenie raboty elektricheskoy stantsii Work reduction of the electric power plant, 9 October, p. 1.

УДК 321:93/94:351 (477)

РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1920-Х РР.

Власюк Сергій

У період після падіння Радянського Союзу в українському суспільстві почала формуватися нова система оцінок історичних подій та діячів – посттоталітарна пам'ять. Якщо тоталітарний режим з його цензурою образів та історичних наративів маніпулював пам'яттю (результатом таких процесів стала поява так званий «репресованої пам'яті»), то після 1991 р. змінилися умови, які тепер дозволили переглянути своє минуле з позиції демократичного соціуму. Творені «міністерствами пам'яті» образи епохи тоталітаризму відходять на задній план, а утворений вакуум заповнюють образи подій і діячів, які чи не найбільше спричинилися до утвердження незалежності, боротьби за неї і формування та утвердження національної ідеї. Питання історичної пам'яті для посттоталітарних країн важливе в контексті перехідного суспільства, для якого характерна позиція щодо свого минулого або «пробачити й забути», або «переслідувати й карати». Законодавство перехідного періоду передбачає і відшкодування жертвам попереднього режиму. На сьогодні живих свідків тих подій чи учасників уже не залишилося, тому відшкодування можливе тільки символічне: встановлення відповідних меморіалів діячам чи подіям, проведення комеморативних заходів. На це спрямовані і нормативно-правові акти органів влади. В європейській традиції закони про реабілітацію спрямовані на відновлення справедливості по відношенню до репресованих і компенсацію їм заподіяної шкоди. Жертвами тоталітарного режиму були усі непокірні йому, тому закономірно, що у період змін настала потреба у їхній реабілітації.

Ключові слова: закон, постанова, проект, указ, Українська Революція.